

БЕЛЕЖКИ

¹ Vajda, St., Felix Austria. Eine Geschichte österreichs, Wien – Heidelberg, 1980, Ueberreuter, s. 525–530.

² Corti E. C. C., H. Sokol. Kaiser Franz Joseph. Im Abendglanz einer Epoche, Graz – Wien – Köln, 1990, Verlag Styria, s. 109–112; Унгер, М., Ото Саболич, История на Унгарија. С., 1968, с. 214–215; Криштоф, Н. Философска мисъл в Австро-Венгрия. М., 1987, с. 182.

³ Унгар, М., О. Саболич. Пос. Съч., с. 216–217.

⁴ Ogris, W. Rechtseiheit und Staatsidee in der Donaumonarchie. – In: Nationale Vielfalt und Gemeinsames Erbe in Mitteleuropa, Wien – München, 1990, s. 59.

⁵ Тейлър, А. Дж. П. Бисмарк. Човекът и държавникът. С., 2000, Изд. “Рива”, с. 88.

⁶ Vajda, St. Op. cit., s. 525–530; Ото фон Бисмарк. Спомени. Т. I, С., 1994, с. 297–314.

⁷ Good, D. F. Der wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750 – 1914, Wien – Köln – Graz, 1986, Bohlau, s. 91–92; Вж. също Wandruszka, A. Das Haus Habsburg. Die Geschichte einer europäischen Dynastie, Wien – Freiburg – Basel, 1989, Herder, s. 198; Die Habsburger. Ein biographisches Lexikon, Herausgegeben von Brigitte Hamann, Wien, 1988, Ueberreuter, s. 22. Rauchensteiner, M. Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg, Graz – Wien – Köln, 1993, s. 41.

⁸ Corti, E. C. C., H. Sokol. Op. cit., s. 136–140.

⁹ Ibidem, s. 138–141.

¹⁰ Vajda, St. Op. cit., s. 525–530.

¹¹ Фрейдзон, В. И. Борьба хорватского народа за национальную свободу. М., Изд. “Наука”, 1970, с. 292–296.

¹² Хуса, В. История на Чехословакия. С., 1965, с. 168–169.

¹³ Тимовски, М., Я. Кеневич., Й. Холцер. История на Полша. В. Търново, 1998, с. 362–363, Изд. “Абагар”.

¹⁴ Corti, E. C. C., H. Sokol. Op. cit., s. 138–140; Тейлър, А. Дж. П. Пос. съч., с. 112–113.

¹⁵ Gatterer, C. Wieder den Zeitgeist. Zur Nationalitätenfrage in Österreich-Ungarn. – In: Dass Grössere Österreich. Geistiges und soziales Leben von 1880 bis zur Gegenwart, Wien, 1982, s. 98.

ГОЛЯМАТА РЕЧНА ВОЙНА: АВСТРО-УНГАРСКАТА ДУНАВСКА ФЛОТИЛИЯ (ЮЛИ – ДЕКЕМВРИ 1914 г.)

Велико Лечев

Участието на Австро-Унгарија в Първата световна война е отдавна предмет на широк научен интерес. На тази тема са посветени внушителен брой изследвания и мемоарни трудове, които имат свое самостоятелно място в австрийската историография. Сред тях се откроява една по-малка група исторически съчинения, разглеждащи военнополитическата и стопанската роля на р. Дунав за двуединната монархия през 1914 – 1918 г. Повечето от авторите на тези изследвания акцентуват върху планирането и провеждането на най-значимите военни операции в дунавския басейн и разглеждат участието в тях на различни сухопътни съединения¹. В много по-малка степен е проучена австро-унгарската дунавска флотилия. На нея са посветени предимно мемоарни трудове, в повечето от които се отразява участието ѝ във военните действия срещу Сърбия и Румъния². Сред тези трудове следва да се открият спомените на старшия офицер от флотилията Олаф Рихард Вулф³. Макар че авторът отчита бегло влиянието на различните политически и икономически фактори, оказващи влияние върху корабоплаването и военните действия по р. Дунав през 1914 – 1918 г., неговият труд съдържа значителна по обем информация, по-голямата част от която е изложена на базата на лични впечатления. Внимателният прочит на мемоарите на О. Вулф ни дава основание да смятаме, че той не е имал пряк достъп до огромното количество документи за дунавската флотилия, предоставени за ползване на читателската публика от Военния архив на Република Австрия от 1933 г. нататък⁴.

В съвременната австрийска историография липсва фундаментален труд, който да представя в пълнота историята на флотилията. Това заключение се базира и на обстоятелството, че все още голяма част от източниците, съхранявани в Австрийския военен

архив, не са били предмет на обстоен исторически анализ⁵. Допуснатото подценяване не е оправдано най-малко по две причини: през 1914 – 1918 г. австро-унгарската флотилия воюва с успех по Среден и Долен Дунав; използването на речни флотилии за военни цели в ново време е рядко явление и поради това заслужава да бъде изследвано.

Разбира се, в рамките на настоящата статия не е възможно да бъдат представени и оценени различните аспекти от историческото развитие на австро-унгарската дунавска флотилия. Затова целите, които си поставяме тук, са следните: да се открият специфичните задачи от военно естество, възлагани на дунавската флотилия през периода юли – декември 1914 г.; да се очертае взаимодействието ѝ със сухопътните сили на двуединната монархия във военните действия срещу Сърбия, както и първите опити за пряко подпомагане на австрийското и унгарското търговско корабоплаване в условията на бушуващата война; да се изясни ролята на австро-унгарската дунавска флотилия с оглед усилията на Хабсбургската монархия да утвърди своето надмощие по Среден Дунав.

Горепосоченият хронологически период е исторически обособен. Началото му съвпада с датата, на която Австро-Унгария обявява война на Сърбия – 28 юли 1914 г. През следващите месеци дунавската флотилия участва активно във военните действия, като подпомага сухопътните войски на двуединната монархия, действащи в близост до реките Сава и Дунав. За горна граница следва да се приеме краят на декември, когато австро-унгарската армия претърпява поражение в Сърбия. Следва деветмесечен период на позиционни действия на Балканския фронт, през който флотилията не участва във военни операции. Поради ограничения обем на това изследване дейността на военните речни сили до началото на октомври 1915 г. и приносът им за разгрома на Сърбия през есента на с. г. ще бъдат разгледани на друго място.

В продължение на столетия дунавското корабоплаване играе важна роля в усилията на Хабсбургската империя за постигане на стопанско и политическо надмощие в Европейския югоизток.

Целта нараства чувствително след неуспешната война на Австрия с Прусия (1866 г.), водена за постигане на надмощие в Германския съюз. Принудена да насочи своята експанзия главно към Балканите, двуединната монархия отстоява твърдо позициите на собственото си корабоплаване по голямата река въпреки противодействието на Русия, оказано на Берлинския конгрес (1878 г.) и на международните конференции по дунавския въпрос през периода 1880 – 1883 г.⁶

Важно условие за укрепване на австро-унгарското надмощие по р. Дунав и в Адриатическо море е вниманието, което отделя виенският императорски двор на военния и търговския флот. Престолонаследникът Рудолф, а след неговата смърт през 1889 г. и ерцхерцог Франц Фердинанд полагат съществени усилия в тази насока. В резултат на това Австро-Унгария се нарежда на осмо място в света по водоизместимост на своя търговски и военен флот в Адриатическо море⁷. По отношение на своя речен флот Хабсбургската монархия има чувствително превъзходство над останалите дунавски държави. Нейните четири параходни дружества – Първото австрийско императорско и кралско параходно дружество, Унгарското кралско параходно дружество, Унгарското речно параходно дружество и Южногерманското параходно дружество притежават 67,2% от общия брой на корабите и 81,2% от общия брой на шлеповете на всички дунавски държави⁸.

Като важна част от усилията за утвърждаване на австро-унгарското влияние в земите по Среден и Долен Дунав следва да се оцени и създаването на речна военна флотилия. Началото ѝ е поставено през 1871 г., когато са спуснати на вода мониторите “Марош” и “Лайта”. През 1894 г. са построени два нови монитора – “Кьорьош” и “Самош”, а десет години по-късно и мониторите “Бодрог” и “Темеш”. През 1914 – 1915 г. австро-унгарската флотилия е попълнена с новопостроените монитори – “Енс” и “Ин” (вж. приложението). Осемте монитора са бронирани военни кораби, въоръжени с гаубици, оръдия, картечници и могат да водят ефективни военни действия срещу вражески сухопътни подразделения, полева артилерия и кораби⁹.

През периода 1906 – 1916 г. са построени 12 патрулни катера. Те са защитени с лека броня, която е в състояние да ги предпази от

пушечния и шрапнелен огън на противника. Повечето са въоръжени с картечници, а онези от тях, построени в началото на Първата световна война, и с леки оръдия. Предвижда се катерите да се използват за разузнавателни цели, противодействие на противникови пехотни части и леки плавателни съдове.

Към флотилията се числят и минна част, болнични кораби и 6 бронирани въоръжени парахода¹⁰. Налице е готовност да бъдат пригодени за водене на военни действия и търговски кораби на Австрийското императорско и кралско параходно дружество и Унгарското кралско параходно дружество¹¹.

Създаването на дунавската флотилия е оценено от меродавните военни среди във Виена като важна стъпка напред в развитието на австро-унгарските въоръжени сили. Сравнително точно тези настроения е доловил генерал Емерих фон Сухай: "Осъзнаването на значението на военните речни сили – пише той – е едно голямо завоевание за Австро-Унгария. От една страна, р. Дунав като важен нерв на империята изисква защита. От друга страна, е необходимо да се гарантира транспортът по Дунава, изпълняван в голямата си част от Първото австрийско императорско и кралско параходно дружество и Унгарското кралско параходно дружество."¹²

Дунавската флотилия е пряко подчинена на секция "Флот" при Военното министерство. Най-обобщено формулирани, задачите на флотилията, поставени от флотската секция, са следните: да съдейства за утвърждаване на австро-унгарското господство по р. Дунав; да се противопостави при евентуално вражеско форсиране на реката; да подпомогне в даден момент военните операции на двуединната монархия по протежението на Сава и Дунав; да подsigурява австро-унгарското речно търговско корабоплаване.

Формулирани по този начин, задачите на дунавската флотилия са още едно доказателство за австро-унгарския експанзионизъм по посока на Балканите. Наистина до началото на Първата световна война не се налага флотилията да води военни действия. Независимо от това обаче мониторите извършват маневри в близост до сръбските брегове при окупирането и анексирането на Босна и Херцеговина съответно през 1878 г. и 1908 г.¹³

При разработването на оперативните планове за евентуална превантивна война срещу Русия и Сърбия през първото десетилетие на XX в. австро-унгарският генерален щаб отрежда на флотилията самостоятелно място¹⁴. Макар че превантивната война като средство за реализиране на експанзионистичните цели на двуединната монархия впоследствие отпада, у личния състав на военните речни сили е налице готовност да изпълни възложените задачи. От друга страна, секция "Флот" полага усилия да назначава в дунавската флотилия подготвени и способни командири предвид липсата на достатъчен опит при воденето на речна война и непредвидените трудности, произтичащи от нелеките навигационни условия – ниско ниво на водата, променливо местоположение на фарватера, ледоход през зимата, ограничени възможности за маневриране с оглед избягване на противодействието на вражеската артилерия и т. н.

Интересно е да се отбележи, че на заседанието по въпросите на флота, проведено във Военното министерство на 3 юни 1913 г., рисковете на речната война не се разискват. Председателят на контраадмирал Кайлер фон Калтенфелс поставя на обсъждане само охраната на адриатическото крайбрежие. Функциите на флотилията не са разгледани, тъй като за разлика от средиземноморския баетейн, където доминира съглашенският флот, по р. Дунав Австро-Унгария има осезаемо надмощие. Посочените съображения са причина седалището на секция "Флот" да бъде преместено от Виена в адриатическото пристанище Пола през с. г.¹⁵ По този начин Военното министерство не ограничава командните функции на секцията спрямо военните речни сили. Напротив, в навечерието на Първата световна война тя спомага да бъдат събрани достатъчно сведения за военните флотилии на останалите дунавски държави.

Далеч преди началото на войната секция "Флот" разполага с подробна информация за румънския дунавски флот. През 1893 г. е основано румънското речно параходно дружество¹⁶, а заедно с него започва сформиранието на дунавска военна флотилия. Към средата на 1914 г. тя се състои от 4 монитора, 10 торпедоносци, 5 канонерки и 13 спомагателни кораба. При нужда се предвижда да бъде използван стационарацията в Сулина лек крайцер "Елисавета", който може да навлезе в Дунава само при високо ниво на водата.

В този състав румънската флотилия е сериозна сила, въпреки че в основната си част е попълнена с остарели образци кораби. Доколкото през юни-юли 1914 г. правителството на Йон Братиану дава недвусмислени доказателства за политическите си симпатии към Антантата, секция "Флот" при австро-унгарското военно министерство приема румънските военни речни сили като свой бъдещ противник¹⁷.

Двуединната монархия очаква противодействие по р. Дунав и от Русия. Като относително благоприятно се преценява обстоятелството, че след претърпените сериозни загуби от тихоокеанския флот в Руско-японската война (1904 – 1905 г.), Военното министерство насочва значителни финансови средства за възстановяването му. По-малко внимание се отделя на Черноморския флот. Разчита се на няколко въоръжени парахода и група канонерки – образци "Кубанец" и "Донецк", които са пригодени да действат еднакво добре в Черно море и р. Дунав¹⁸.

Противник на Австро-Унгария по Дунав и Сава е и Сърбия. Но тя не притежава своя военна флотилия. Като по-голяма заплаха се преценяват сръбските батареи, разположени по южните брегове на двете реки. Дирекциите на Първото австрийско императорско и кралско параходно дружество и Унгарското кралско параходно дружество не крият апетитите си към белградската корабостроителница и 12-те влекача на Сръбското параходно дружество¹⁹.

Със своя дунавска военна флотилия не разполага и Германия. При все че висшите политически кръгове в Берлин преценяват голямата река не само като транспортна магистрала, но и като стратегически път за комуникация с потенциалните си съюзници – България и Турция. Германското върховно командване възнамерява при усложняване на обстановката по Среден и Долен Дунав да сформира флотилия от моторни лодки, които са държавна собственост или притежание на частни лица. Очевидно в случая водещата държава в Тройния съюз разчита повече на своя съюзник – Австро-Унгария²⁰.

От балканските дунавски държави единствено България дава повече доказателства, че ще се присъедини към Тройния съюз. Нейната флотилия обаче е миниатюрна и не е в състояние да окаже решителна помощ на австро-унгарските военни кораби. Състои се

от два парни катера и две миноносци. Според командира на флотилията – капитан-лейтенант Ангел Димитров, и някои български военни специалисти въпросът за закупуване на нови плавателни съдове е подценен. Тъй като при война със Сърбия и Румъния е изключително речната флотилия да подпомага сухопътните войски, се предвижда да бъдат пленени вражески кораби, чието управление да се поеме веднага от български екипажи. Като допълнителна мярка се приема да бъдат мобилизирани и използвани за военни нужди няколкото български влекача – собственост на частни лица²¹.

Макар че не разчита особено на българските военни речни сили, секция "Флот" при австро-унгарското военно министерство заповядва на военния аташе в София полковник Владимир Лакса и на консула в Русе Пробизиер да изпратят подробна информация за състоянието на флотилията. От докладите на двамата дипломати се вижда, че четирите бойни кораба са претърпели редица технически повреди при форсирането на р. Дунав от румънски сухопътни съединения през Втората балканска война. Поради това едва ли биха могли да бъдат използвани оптимално²².

Затопянето на българо-австро-унгарските отношения в навечерието на Първата световна война има известно позитивно отражение и върху българския флот. От преписката между военните министерства в София и Виена се вижда, че през юни 1914 г. е постигнато съгласие за приемане на трима български младежи на обучение във Флотската академия във Фиуме. Българският флотски офицер лейтенант Николай Тодоров получава потвърждение да завърши квалификационен курс в същата академия²³.

Убийството на ерцхерцог Франц Фердинанд в Сараево на 28 юни 1914 г. и ескалацията на напрежението между двуединната монархия и Сърбия е причина по-голямата част от австро-унгарската флотилия да се съсредоточи в близост до сръбската граница. В дунавското пристанище Земун акостират: мониторите "Темеш", "Бодрог", "Самош" и "Кьорош"; патрулните катери – "в", "с" и "Щьор"; болничният параход "Купла" и кораби от минната и тиловата част. В пристанище Панчево са изпратени патрулните катери

“d” и “g”. Останалата част от флотилията е дислоцирана по р. Сава. В Брод се намират по-старите монитори “Марош” и “Лайта”; патрулният катер “Лахс”, въоръженият параход “Трайн” и болничният кораб “Трайсен”.

Съсредоточаването на дунавската флотилия по границата със Сърбия е показателно, че двуединната монархия възнамерява да използва активно бойните речни кораби в назряващия военен конфликт. На 24 юли 1914 г., т. е. два дни преди да бъде обявена военна мобилизация и един ден след връчването на нотата – ултиматум на правителството в Белград, флотилията е поставена в състояние на повишена бойна готовност. Нейният командир капитан II ранг Фридрих Грунд получава заповед да организира превозване на понтонни мостове, предназначени за форсирането на р. Дунав. Мостовият материал е доставен навреме – преди да е приключило дислоцирането на австро-унгарските сухопътни войски²⁴.

На 28 юли 1914 г., когато двуединната монархия обявява война на Сърбия, дунавската флотилия преминава в подчинение на командващия на Балканския фронт ген. Оскар Потьорек. Предвижда се флотилията да взаимодейства с подразделения на 2-а австро-унгарска армия (командир ген. Бьом Ермоли), разположена по реките Сава и Дунав, и отчасти с 5-а армия (командир ген. Фон Франк), съсредоточена по горното течение на р. Дрина. Взаимодействието с 6-а армия (командир ген. Потьорек) първоначално не се планира, тъй като тя е дислоцирана по средното течение на р. Дрина, която не е плавателна. Командирите на 2-а и 5-а армия са на мнение, че присъствието на флотилията ще им даде определени предимства във военните действия с противостоящите им 1-а, 2-а и 3-а сръбска армия, командвани съответно от генералите Боянович, Стефанович и Юришич.

На 28 срещу 29 юли 1914 г. мониторите заедно с австро-унгарските батареи подлагат на силен обстрел сръбските позиции по десните брегове на Сава и Дунав. Сравнително по-активно действат военните кораби, разположени по р. Сава. На 30 юли с. г. те преминават в пряко подчинение на 7-а пехотна дивизия. По заповед на командването на дивизията мониторите “Марош”, “Лайта” и патрулният катер “Лахс” ескортират два транспорта с материали за

форсиране на реката до с. Хрътковци. Врагът обстрелва плавателните съдове със силен пушечен огън, който е подавен от оръдията на мониторите. В завързалата се престрелка е ранен командирът на катера – лейтенант Виктор Бьосцл. В крайна сметка военните кораби и транспортът, превозващ мостовия материал, достигат без повреди до своето местоназначение.

На същата дата по долното течение на р. Сава навлиза нов транспорт от търговски кораби на Първото австрийско императорско и кралско параходно дружество, предвождан от миночистача “Алкотмани”. Натоварените с муниции плавателни съдове са засипани с град от прапнели. Убит е командирът на транспорта капитан Карл Ебелинг, след което корабите се изтеглят обратно в пристанище Земун. Очевидно при навлизане в районите на военните действия търговските плавателни съдове се нуждаят от силна охрана. В разгледания случай този въпрос е подценен. Поради това транспортът не успява да изпълни възложената задача.

До 12 август 1914 г., когато австро-унгарските армии започват масираната си офанзива срещу Сърбия, “Марош”, “Лайта” и “Лахс” извършват разузнаване по средното и долното течение на р. Сава, като достигат гр. Митровица. По протежение на австро-унгарско-сръбската граница военните кораби водят ожесточени престрелки с подразделения на 2-а сръбска армия. Точната артилерийска стрелба на мониторите предизвиква паника сред вражеските войници, които масово напускат окопите си. След изпълнение на задачата военните кораби се завръщат невредими в своята база Брод. Те влизат в директен сблъсък с вражеските войски, преди да е започнало общото австро-унгарско настъпление, и събират ценна информация за разположението им по южния бряг на р. Сава²⁵.

Активно разузнаване на южния дунавски бряг извършват и стационаращите в Панчова патрулни катери “d” и “g”, командвани от лейтенант Бублай. По преценка на капитан II ранг Фр. Грунд за изпълнението на тази задача са подходящи именно катерите поради по-голямата си маневреност. Предвижда се мониторите, намиращи се в Земун, да вземат участие в разузнаването само при крайна нужда.

В съответствие с този замисъл на 30 юли 1914 г. патрулните катери отплават надолу по течението на Дунав и достигат Винча,

където водят кратка престрелка с вражеската артилерия. Между временно заповедта на австро-унгарския Генерален щаб (ГЩ) – 2-а армия да се прехвърли в Източна Галиция предвид на започналата мобилизация в Русия, е предпоставка за усложняване на обстановката, в която действат екипажите на военните кораби. На 31 юли патрулните катери съпровождат голям транспорт на Първото австрийско императорско и кралско параходно дружество от 9 влекача и 36 шлепа, който превозва 15 хил. войници от Панчево в Земун. Маневрирайки успешно, катерите успяват да привлекат върху себе си огъня на сръбската брегова охрана. Така запазват транспорта невредим.

След изтеглянето на 2-а армия от северния дунавски бряг нейните позиции са заети от 4-и и 7-и австро-унгарски корпус. По заповед на техните командвания през периода 1 – 5 август 1914 г. патрулните катери “d” и “g” извършват усилено разузнаване на сръбските войски, разположени в близост до селищата Ритопек и Грошка. Вследствие на силния вражески обстрел катерът “d” получава сериозни повреди в кормилната уредба и двигателя. Екипажът проявява завидно хладнокръвие и успява да отстрани временно повредите под ураганиния огън на неприятеля²⁶.

След инцидента с патрулния катер в разузнаването се включва и мониторът “Кьорьош”. На 5 август 1914 г. той се приближава до Белград със задача да проучи отблизо укрепленията му. Крепостната артилерия обстрелва монитора, който остава невредим благодарение на оказаната помощ от австро-унгарските батареи в Земун²⁷.

Събраната информация от екипажа на “Кьорьош” и двата патрулни катера допълва сведенията на австро-унгарското разузнаване за разположението на вражеските войски по южния бряг на р. Дунав. Оказва се, че там командването на 1-а сръбска армия е съсредоточило силни пехотни и артилерийски съединения, а 2-а сръбска армия е започнала подготовка за форсирането на р. Сава между устието на р. Колубара и гр. Шабац. От военна гледна точка перспективите за успешни действия на дунавската флотилия са също неблагоприятни: малочислените 4-и и 7-и австро-унгарски корпуси не са в състояние да изтласкат сръбските войски от десните брегове на Дунав и Сава, поради което тя е изправена пред опасността да

бъде обстрелвана непрекъснато от вражеските батареи. Заедно с това, специални подразделения на 1-а и 2-а сръбска армия започват да минират фарватера на двете реки. Поставянето на минни заграждения затваря дунавския воден път в момент, когато потенциалните съюзници на Централните сили – България и Турция, правят настоятелни постъпки пред военните министерства на Германия и Австро-Унгария за срочно доставяне на оръжие и муниции²⁸. Европейската дунавска комисия със седалище в Галац не е в състояние да предотврати минирането на р. Дунав, тъй като воюващите държави не се съобразяват с препоръките, отнасящи се до корабоплаването. Същевременно нейните препоръки нямат задължителен характер, доколкото тя разполага с правомощия само в участъка на т. нар. морски Дунав – от Браила и Галац до делтата²⁹.

На 12 август 1914 г. 5-а и 6-а австро-унгарска армия започват общо настъпление в Западна Сърбия на фронтова полоса от 70 км – от гр. Шабац на р. Сава до Любови. С оглед да се оцени взаимодействието на дунавската флотилия със сухопътните войски, ще отделим повече внимание на 4-и корпус. Той е разположен на левия бряг на Сава северно от Шабац. Възложено му е на 15 август с. г. да форсира реката и да подпомогне настъпващия от запад 8-и австро-унгарски корпус. Целта е да се овладее хребетът Цер. Форсирането започва успешно до голяма степен в резултат на решителните действия на мониторите “Марош” и “Лайта”. Два дни преди началото на операцията военните кораби атакуват остров Дреновац северно от Шабац. Намиращият се на острова сръбски отряд не успява да окаже ефективно противодействие и отстъпва. Пътят на австро-унгарските части, които трябва да форсират Сава в този участък, е разчистен³⁰.

Непосредствено след това корпусното командване насочва военните кораби надолу от Шабац и им заповядва да обстрелват сръбската артилерия на височините Мишар. Намиращите се там няколко вражески батареи са унищожени, след което подразделенията на 4-и корпус успяват да завземат техните позиции.

От изложеното е видно, че мониторингната група на р. Сава води ожесточени военни действия срещу противникова пехота и

артилерия, оказвайки неопценимо съдействие на труднонастъпващите подразделения на 4-ти корпус.

Съществена е помощта на мониторите и при отстъплението на австро-унгарските войски откъд р. Сава през периода 17-24 август. Сръбското върховно командване насочва срещу 4-и корпус две пехотни дивизии от 2-а армия. След тридневни боеве по хребета Цер нашественикът е изтласкан до южния бряг на реката. Някои подразделения на корпуса отстъпват панически и отправят настоятелни молби до командирите на мониторите "Марош" и "Лайта" – капитаните III ранг Карл Родинис и Карл Топил, да бъдат превърлени на отсрещния бряг. За да спре безредното отстъпление, главнокомандващият Балканския фронт ген. Потьорек насочва през р. Сава на сръбска територия отряда на ген. Терциански. Мониторите подкрепят спасителната операция, като атакуват позициите на вражеската артилерия при с. Причинович. В хода на отстъплението изключително активно работи медицинският персонал на парахода болница "Трайсен". Множество ранени войници се добират със сетни сили на кораба и получават първа помощ. Към 24 август австро-унгарските войски са отхвърлени на изходните си позиции³¹.

В относително по-спокойна обстановка действат плавателните съдове на флотилията, стационариращи в пристанищата Панчево и Земун. На 12 август 1914 г. мониторите подкрепят демонстративното форсиране на р. Дунав при Белград от подразделения на 7-и корпус. Тъй като белградският гарнизон има числено превъзходство над войските, форсиращи реката, бойните кораби привличат огъня на крепостната артилерия върху себе си. Плацдарм на сръбска територия не е извоюван, но все пак десантните части на 7-и корпус и военните кораби принуждават 1-а сръбска армия да отдели за няколко дни допълнителни подразделения в помощ на столичния гарнизон. След като става ясно, че австро-унгарските войски не са в състояние да атакуват успешно Белград, някои от тези подразделения са насочени към западната граница, където ген. Потьорек извършва настъпление с далеч по-многобройни сили³².

Участието на австро-унгарската дунавска флотилия в операциите на Балканския фронт през периода 12–14 август 1914 г.

показва, че тя е подготвена за сериозните изпитания на войната. Екипажите на бойните кораби проявяват висок професионализъм, който им позволява да се справят успешно с поставените задачи както в офанзивен, така и в дефанзивен план. От края на август флотилията е принудена да действа при по-трудни условия, тъй като австро-унгарското върховно командване нарежда тежката артилерия, разположена по северните брегове на Дунав и Сава, да се изпрати на Източния фронт.

Военните неуспехи на двуединната монархия срещу Сърбия са причина дунавският воден път да остане затворен. Налага се превозването на стоки и товари от Германия и Австро-Унгария за България и Турция да се извърши единствено с железопътен транспорт през Румъния³³. Доставките обаче зависят от променливото политическо поведение на румънския премиер Йон Братиану спрямо двете воюващи групировки, поради което достигат до местоназначението си крайно неритмично. В същото време руски транспорти, натоварени с оръжие и муниции за сръбската армия, се движат безпрепятствено по българо-румънския участък на р. Дунав и акостираат необезпокоявани в пристанища Радуевац и Прахово³⁴.

Безуспешните опити на австро-унгарската армия, воюваща на Балканския фронт, да отвори дунавския воден път са посрещнати с открито раздражение в Берлин. Германското върховно командване смята, че по този начин се подхранват известни политически резерви на Турция към Централните сили, с които тя е подписала съюзен договор на 2 август 1914 г.³⁵ За да се осъществи час по-скоро връзка по р. Дунав с България и Турция, външното и военното министерство на Хабсбургската монархия разработват план, чието изпълнение се възлага основно на дунавската флотилия. Предвижда се два монитора и спомагателни кораби да си пробият път през плътните минни заграждения и да достигнат пританище Оршова, откъдето да атакуват руските транспорти. След активна обмяна на мнения между барон Гийзъл от външно министерство и началник-щаба на австро-унгарската армия ген. Конрад фон Хьотцендорф се стига до заключението, че това е практически невъзможно, тъй като плавателните съдове биха станали удобни мишени за вражеските батареи. Като относително по-реална се преценява възможността да

бъдат въоръжени няколкото австро-унгарски кораби, които поради избухването на войната и затварянето на дунавския воден път са останали в българо-румънския участък на р. Дунав. Към края на август 1914 г. корабите са на котва в пристанище Турну Северин. С цел да бъдат използвани за изпълнението на горепосочения замисъл, на австро-унгарския пълномощен министър в Букурещ Отокар граф Чернин е наредено да договори с Й. Братиану превозването на тяхното въоръжение с железопътен транспорт през румънска територия. Братиану не отказва по принцип, но впоследствие прави редица уговорки от технически характер, които на практика обезсмислят окончателно привидното му съгласие³⁶.

Изложените факти свидетелстват, че планове на Външното и Военното министерство на Австро-Унгария за противодействие на руските транспорти не са съобразени в достатъчна степен със съществуващите реалности на Балканския фронт и поради това не дават резултат. Значително по-адекватно действа консултът на Хабсбургската монархия във Видин – Хенинг, който подготвя взривяване на акостиралите в пристанище Радуевац руски кораби. С помощта на вербувани българи (вероятно членове на МВРО)³⁷ започва акция по миниране на акваторията на пристанището. Но те нямат необходимия опит за извършване на диверсионни действия от такъв характер, поради което Хенинг изисква от секция “Флот” офицер от инженерните войски. Изпращането на капитан III ранг Пайер обаче се оказва безпредметно. Сръбската брегова охрана разкрива подривните действия в близост до пристанище Радуевац, което налага диверсионната акция да бъде прекратена³⁸.

Междувременно в самия край на август силни военни подразделения на 2-а сръбска армия предприемат офанзива през р. Сава. Проведена е масирана артилерийска подготовка срещу гр. Митровица, разположен на левия бряг на реката. Мониторите “Марош” и “Лайта” оказват яростна съпротива, но не успяват да предотвратят вражеския десант и завладяването на града.

През първите няколко дни на септември мониторинната група на р. Сава не участва във водещите се ожесточени военни действия поради падане нивото на водата под критичната за корабоплаването

норма. Корабите са принудени да се изтеглят западно от гр. Рака, намиращ се на устието на р. Дрина.

Едва на 7 септември 1914 г. австро-унгарските войски на Балканите успяват да предприемат контранастъпление. Въпреки неблагоприятните навигационни условия мониторите навлизат в устието на Дрина при гр. Рака и подпомагат форсирането на реката от 8-и и 9-и корпус. От изключително значение за настъпващите войски е артилерийският огън на военните кораби срещу съсредоточените при с. Черна бара сръбски батареи.

Към средата на септември “Марош” и “Лайта” съдействат за изтласкването на сърбите от левия бряг на р. Сава и освобождаването на гр. Митровица. Техните действия са оценени високо от новоназначения командир на флотилията капитан II ранг О. Вулф, както и от фелдмаршал-лейтенант Алфред фон Краус, чийто отряд е съществено подпомогнат от военните кораби при овладяването на гр. Шабац³⁹.

Не по-малко ожесточени боеве се водят и по поречието на Дунав. Изключително масирани и напористи са атаките на части от 1-а сръбска армия, които настъпват от Белград към Земун в края на август 1914 г. При форсирането на реката техният устрем е прекъснат за няколко дни благодарение на решителното противодействие на военните кораби. Мониторът “Самош” с командир капитан III ранг Паул Екл води неравен бой с далекобойни сръбски батареи и е принуден да се оттегли от полесражението поради жертви от офицерския и матроския състав на екипажа.

На 9 септември австро-унгарските войски напускат гр. Земун. В продължение на почти цяло денонощие флагманът на флотилията – мониторът “Темеш”, командван от капитан III ранг Йохан Колинс, прикрива отстъплението на земунския гарнизон и части от 7-и корпус. Корабът се оттегля последен, като ескортира срещу течението на Дунав транспорт от плавателни съдове на Първото австрийско в императорско и кралско параходно дружество, натоварен със сръбски пленници.

Само четири дни по-късно 29-а пехотна австро-унгарска дивизия прогонва сърбите от гр. Земун. Военните кораби се завръщат отново в неговото пристанище. На 19 септември мониторът

“Бодрог” и миночистачът “Андор” превозват в Панчево 107-а австро-унгарска опълченска бригада. На същата дата “Темеш” и патрулният катер “с” се промъкват невредими през минните заграждения при Белград и навлизат в устието на р. Сава, за да подкрепят атаките на австро-унгарски сухопътни подразделения срещу Циганските острови. През следващите няколко дни флагманът на флотилията заедно със “Самош” и “Бодрог” прави възможно завладяването на островите. В завързалия се неравен артилерийски двубой с противника мониторите получават тежки повреди: “Самош” и “Бодрог” са улучени от големокалибрени снаряди и не потъват благодарение на самоотвержената борба за спасяване от своите екипажи.

На 28 септември 1914 г. капитан II ранг О. Вулф издава заповед – “Темеш”, “Кьорьош”, миночистачът “Андор” и патрулният катер “в” да навлязат в р. Сава. След ожесточени артилерийски престрелки със сръбските батареи военните кораби достигат Кленак, където се съединяват с мониторите “Марош” и “Лайта”. От военно-тактическа гледна точка заповедта на Вулф е основателна, доколкото се предвижда поречието на Сава да бъде главен оперативен театър на австро-унгарските войски на Балканите и през следващите месеци⁴⁰.

До началото на ноември с. г. ген. Потьорек не успява да предприеме масирано настъпление. Противникът оказва упорита съпротива, поради което военните действия постепенно придобиват позиционен характер⁴¹. Като преценява трезво оперативната обстановка на Балканския фронт, новоназначеният командир на дунавската флотилия I ранг Карл Лукич нарежда на мониторите да прикриват фланга на австро-унгарските войски, разположени срещу Шабац и височините Мишар.

За да противодейства успешно на военните кораби и вражеската артилерия, Сръбското върховно командване предприема някои контрамерки: по десния бряг на Сава са разположени френски батареи калибър 12 см; започва преграждането на отделни участъци от реката с руски мини. Въпреки съществуващия риск мониторите осуетяват неколкочатните опити на сръбските войски да форсират Сава и да изтласкат австро-унгарските части от северния ѝ бряг. Забележителна находчивост проявява екипажът на “Марош”, чийто ефективен кръстосан огън принуждава 80 вражески войници да се

предадат в плен. Те са натоварени на борда на кораба и откарани на северния бряг на реката. Впоследствие този епизод привлича с основание вниманието на специалистите, тъй като пленяването на пехотно подразделение от речен боен кораб е рядък случай във военната практика.

В хода на ожесточените артилерийски престрелки в района на гр. Шабац и височините Мишар екипажите на мониторите претърпяват сериозни загуби в жива сила. На 22 октомври 1914 г. “Темеш” се натъква на мина. При експлозията загиват 2/3 от екипажа. Корабът потъва, а капитан II ранг О. Вулф и оцелелите матроси са спасени благодарение на намесата на монитора “Марош” и патрулният катер “в”.

По същото време групата военни кораби на р. Дунав не води активни военни действия. “Бодрог” отплава за корабостроителницата в Будапеща, където са отстранени нанесените му повреди от вражеската артилерия. На негово място е изпратен новопостроеният монитор “Енс”. Заедно със “Самош” “Енс” извършва рекогносцировка в района на Белград и обстрелва резултатно складовете с муниции в града⁴².

На 29 октомври 1914 г. е планиран нов опит за проникване през плътните минни заграждения по р. Дунав с цел достигане на Железни врата и навлизането по Долни Дунав. По заповед на капитан I ранг К. Лукич завърналият се от Будапеща “Бодрог” и “Енс” предприемат въпросното рисковано плаване. Оказва се, че придвижването източно от Белград е практически невъзможно и излага на сигурна гибел екипажите без видима вероятност за достигане на крайната цел. Ето защо командирите на корабите – капитаните III ранг Паул Екл и Рихард Функ, нареждат плаването да се преустанови. На следващия ден мониторите се завръщат в пристанище Земун⁴³.

Посоченият нов опит за отваряне на дунавския воден път е продиктуван от сериозните продоволствени затруднения на Австро-Унгария, чиито запаси от зърнени храни към началото на ноември са на изчерпване. Единствената възможност за преодоляване на недостига е закупуването и превозването по р. Дунав на излишъците от румънската житна реколта⁴⁴. Отварянето на дунавския воден път

е належащо и поради влизането на Турция във войната на страната на Централните сили (2 ноември 1914 г.) и острата нужда от оръжие и мунициии за нейната армия. Неколкократните опити на българските гранични власти да възпрепятстват движението на руските муниционни транспорти за Сърбия не допринасят за решаването на този въпрос⁴⁵.

На 7 ноември с. г. австро-унгарската армия предприема ново мащабно настъпление срещу Сърбия, значително по-успешно от предишното. Четири корпуса (8-и, 15-и, 16-и и 17-и) преминават р. Дрина и напредват устремно в източна посока. Плавателните съдове на дунавската флотилия, разположени на р. Сава, подпомагат настъплението на новосформирания 17-и корпус, чийто фланг воюва срещу части на 2-а сръбска армия по десния бряг на реката. На 8–10 ноември военните кораби обстрелват силно височините Мишар и спомагат за бързо овладяване на вражеските позиции. При следването на противника по посока на р. Колубара не се налага намесата на мониторите и патрулните кораби. Предвид на това капитан I ранг К. Лукич заповядва този отрядък от време да бъде използван за почистване на Сава от вражески мини. За около десет дни са обезвредени плътни заграждения при Ново село и Шабац.

На 22 ноември корабите достигат устието на р. Колубара и откриват стрелба срещу противника, укрепил се на околните височини. Отличава се мониторът “Лайта”, който подпомага настъплението на левия фланг на 17-и корпус към гр. Обреновац. Тук сръбските части стабилизират своите позиции. Това налага да бъде установено своевременно точното местонахождение на сръбските батареи. Ето защо командването на флотилията нарежда на капитан III ранг Грегор Марко, лейтенант Карл Депенло и отделение матроси да проникнат в сръбския тил. Те не успяват да изпълнят своята рискована мисия, тъй като са забелязани от постове на противника. След кратка престрелка лейтенант К. Депенло е убит, а капитан III ранг Гр. Марко и няколко матроси падат в плен.

По-нататъшното напредване на мониторите по р. Сава е затруднено от плътните минни полета при Остружница. Обезвреждането на мините е извършено до края на ноември благодарение на самоотвержената работа на матросите от миночистача “Андор”.

Едва на 2 декември, когато австро-унгарските войски навлизат в опразнения от противника Белград, всички плавателни съдове на военната флотилия се събират в неговото пристанище⁴⁶.

В хода на австро-унгарското настъпление съглашенските държави предприемат серия от мерки, които да осуетят евентуално отваряне на дунавския воден път и осъществяване на пряка транспортна връзка на Германия и Австро-Унгария с България и Турция. Англия изпраща в Солун 120 матроси начело с контраадмирал Троунбридж, а Франция отряд от 70 души, командвани от капитан Пико. Двата отряда и тяхното въоръжение – няколко батареи калибър 14 см, торпедни установки и един патрулен катер – са превозени на р. Дунав със сръбски етапен железопътен транспорт⁴⁷.

Съществена помощ на Сърбия оказва и Русия. Ако се съди по докладите на австро-унгарските посланици в Цариград, София и Букурещ – маркграф Палавичини, граф Тарновски и граф Чернин – в края на ноември и началото на декември 1914 г. сръбската армия получава 20 хил. винтовки, мунициии, коне, продоволствие и облекло, ритмично доставени от създадената в пристанище Рени Транспортна мисия с особено назначение начело с капитан I ранг Веселкин. С транспортни кораби на мисията е превозен и руски сапъорен отряд на капитан Григоренко⁴⁸.

Част от руските военни доставки са предназначени за Черна гора. Обичайна практика е те да не достигат местоназначението си поради съзнателното им отклоняване от сръбското командване за нуждите на собствената армия⁴⁹.

Военната помощ на съглашенските държави дава някои предимства на Сърбия по време на започналото настъпление срещу австро-унгарските войски на 3 декември 1914 г. Огънят на тежките флотски батареи и торпедните установки заставят мониторите временно да напуснат околностите на Белград. Една седмица по-късно военните кораби прикриват понтонния мост, по който се извършва прехвърлянето през р. Дунав в пристанище Панчево на отстъпващи части от 17-и корпус. До края на месеца мониторите “Енс”, “Бодрог” и “Кьорьош” предотвратяват неколкократните опити на противника да форсира реката в участъка Винча – Ритопек – Грошка и да извоюва плацдарм на унгарска територия⁵⁰.

Същевременно притиснатият от 1-а сръбска армия 15-и корпус се изтегля по посока на Ново село – Шабац. Това налага “Самош”, “Марош”, бронираният параход “Самсон” и патрулният катер “Щьор” да навлязат отново по р. Сава. Корабите подпомагат отстъплението на австро-унгарските части през реката и унищожават множество вражески понтони⁵¹.

По време на военните операции в края на 1914 г. мониторите са посрещани с облекчение от отстъпващите австро-унгарски части и с респект от сръбските военни подразделения, чийто по-висок боен дух е във от съмнение. Разбира се, флотилията сама по себе си не е в състояние да предотврати катастрофата, претърпяна от Хабсбургската монархия на Балканския фронт през декември. Неуспехът на австро-унгарската кампания срещу Сърбия, загубата на инициативата от Германия на Западния фронт и успешното настъпление на руските войски в Галиция слагат край и на последните надежди за светкавична война на Централните сили срещу Антантата⁵².

Претърпяното поражение от ген. Потьорек засилва позициите на съглашенофилските политически сили в Букурещ и дава допълнителни основания на Й. Братиану да не пропуска австро-германските военни ешалони за Турция. Предвид на това, че в края на декември 1914 г. турските войски на Кавказкия фронт са изправени пред разгром главно поради липсата на достатъчно оръжие, Германското външно министерство упражнява натиск върху Виена за незабавно отваряне на дунавския воден път⁵³. С цел да се помогне час по-скоро на Турция в базата на дунавската флотилия – пристанище Земун, е командирован подполковник Хенч от Генералния щаб на германската армия. Под негово командване на 24 декември 1914 г. за Долни Дунав отплава транспорт с оръжие и муниции, състоящ се от влекачи и шлепове на Първото австрийско императорско и кралско параходно дружество. Транспортът достига безпрепятствено до Смедерево. Междувременно австро-унгарските войски, разположени на северния бряг на р. Дунав, известяват екипажите на влекачите, че през последните дни противникът е поставил плътни минни заграждения в близост до Железни врата. Като преценява невъзможността да се премине през тях, подполковник Хенч заповядва на транспортните плавателни съдове да се върнат

незабавно в Земун. По обратния път корабите от военната флотилия – мониторът “Бодрог” и бронираният параход “Алмош”, съпровождащи транспорта, водят ожесточени престрелки със сръбските батареи. За да увеличи скоростта на движение срещу течението, “Алмош” тегли шлеповете заедно с влекачите. Военният транспорт е изведен от обсега на огъня и се завръща в базовото пристанище⁵⁴.

Посоченият епизод е последен от активните военни действия, водени от дунавската флотилия през 1914 г. В началото на 1915 г. оперативната обстановка на Балканския полуостров чувствително се променя. Това предопределя извършването на редица изменения в организацията и функциите на флотилията. Започва нов етап в нейното развитие.

* * *

С участието си в операциите на Балканския фронт през периода юли – декември 1914 г. австро-унгарската дунавска флотилия показва, че е подготвена за суровите изпитания на войната. Екипажите на бойните кораби притежават висок професионализъм, който им позволява да се справят с поставените специфични задачи както в офанзивен, така и в дефанзивен план. Ефективното взаимодействие на флотилията със сухопътни части по реките Дунав и Сава и честата охрана на търговски транспорти с оръжие се извършва при сложни военнооперативни условия, като ѝ създава заслужен авторитет. През разглеждания период от време тя се утвърждава като едно от най-надеждните подразделения в австроунгарската армия на Балканите и натрупва солиден опит, който е в основата на нейните успешни военни действия до края на Първата световна война.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. по-подробно посочената библиография от: **M. Rauchensteiner**. Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg. Wien, 1993, S. 676–695.

² **T. Winterhalter**. Die österreich-ungarische Kriegsmarine im Weltkriege. München, 1921, S. 50–65; **P. v. Handel-Mazetti**. Österreich-ungarns Flotte im

Weltkrieg. Innsbruck-Wien, 1924, S. 85–86; **O. Regele**. Kampf um Flüsse. Beiträge aus dem Kriege 1914 – 1918. Berlin, 1925, S. 53–57; **E. v. Suhay**. Die Rolle der Donau im Weltkriege. – Schweizerische Monatsschrift für Offiziere aller Waffen. Frauenfeld, 1930, Hefte 2–6, S. 60–63, 99–105, 140–147, 165–171, 207–213; **A. v. Gzibulka**. Die Österreich-ungarns Kriegsmarine im Weltkriege. Berlin–Leipzig, 1939, S. 83–88.

³ Капитан II ранг Олаф Рихард Вулф е офицер от австро-унгарската армия. През Първата световна война служи в дунавската флотилия. От 16 до 30 септември 1914 г. е неин командир. Участва във всички по-големи операции по р. Дунав срещу Сърбия и Румъния. През април 1918 г. командва група австро-унгарски монитори и спомагателни бойни кораби, които навлизат в Черно море, достигат Одеса и плават по долното течение на р. Днепър. След разгрома на Хабсбургската империя в Първата световна война се установява в Унгария. Командва унгарските военни речни сили по р. Дунав. Достига до чин вицеадмирал. Вж. **O. Wulff**. Österreich-ungarische Donauflotte im Weltkriege 1914–1918. Wien–Leipzig, 1934, S. 5 ff.

⁴ Вж. **P. Jung**. Die unbekannte Seite der k. u. k. Kriegsmarine im 1. Weltkrieg. – Militaria Austriaca. Wien, 1993, Folge 13, S. 58–59.

⁵ По правило няколко обзорни изследвания, посветени на тази тема, се базират на ограничени брой документи от Австрийския военен архив. Вж.: **H. H. Sokol**. Österreich-ungarns Seekrieg. Wien, 1933, S. 739–752; **W. Aichelburg**. Kriegsschiffe auf der Donau. – Militärhistorische Schriftenreihe. Wien, 1978, 37. Heft, S. 27–28; Die Habsburgemonarchie 1848 – 1918. Die bewaffnete Macht. Wien, 1987. Bd. V, S. 712, 729; **G. Pawlik, H. Christ, H. Winkler**. Die k. u. k. Donauflotte 1870 – 1918. Graz, 1989, S. 24–169; **W. Aichelburg, P. Jung, G. Neugebauer, W. Schaumann, A. Ostadal, P. Pitziger, W. Schubert, P. Frederik**. Fotodokumente Österreich-ungarns Marinegeschichte 1900–1918. Wien, 1995, S. 55–83.

Отделни сведения за австро-унгарската дунавска флотилия се съдържат и в изследванията на някои български автори: **Ив. Вариклечков**. Роля и действие на дунавските флотилии на воюващите страни при преминаването на реките Сава, Дрина и Дунав през Общоевропейската война 1914–1918 г. – Военноисторически сборник (ВИС), 1935, № 22, с. 1–67; **С. Иванов**. Действията на дунавската флотилия през време на Първата световна война 1915–1918 г. – ВИС, 1937, № 32, с. 111 и сл.; **М. Лалков**. Балканската политика на Австро-Унгария 1914 – 1917 г. Австро-унгарската дипломатия в борба за съюзници през Първата световна война. С., 1983, с. 180; **Ив. Илчев**. България и Антантата през Първата световна война. С., 1990, с. 231; **Г. Марков**. Голямата война и българският ключ за европейския

погреб 1914 – 1916 г. С., 1995, с. 183, 258; **Същият**. Нашумелите афери на Третото българско царство. С., 1998, 188–200.

⁶ Вж. по-подробно: **Вл. Кутиков**. Руско-турската война от 1878 г. и дунавският въпрос. – Векове, 1978, № 1, 5–15; **Е. Стателова**. Дипломатията на Княжество България 1879 – 1886 г. С., 1979, 20–39; **В. Паскалева**. Средна Европа и земите по долния Дунав през XVIII – XIX в. С., 1986, с. 17 и сл.; **А. Пантев**. Българска история в европейски контекст. С., 2000, с. 97.

⁷ **K. Harbauer**. Der Kaiser und die Kriegsmarine. Wien, 1910, S. 65.

⁸ Вж. **В. Лечев**. Създаване и начална дейност на Австро-унгарското военно-транспортно ведомство по р. Дунав 1914 – 1915 г. – Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. В. Търново, 2000, т. VIII, с. 358; **Същият**. Die österreich-ungarische Handelsschiffahrt auf der Donau 1915–1916. – Bulgarian Historical Review. Sofia, 2001, № 1–2 (под печат).

⁹ **G. Pawlik, H. Christ, H. Winkler**. Op. cit., S. 24–95.

¹⁰ Централен военен архив (ЦВА), ф. 40, оп. 2, а. е. 796, л. 129.

¹¹ **W. Aichelburg**. Die österreich-ungarische Handelsmarine vor dem Krieg. Graz, 1988, S. 147–148; **G. c. Döbrentei**. Die Donauhandelsflotte im Kriege. – In: O. Wulff. Op. cit., S. 192.

¹² **E. v. Suhay**. Op. cit., S. 60–61.

¹³ Ibidem; **W. Walter**. Die obersten Behörden der k. u. k. Kriegsmarine. – Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Wien, 1961, S. 99.

¹⁴ **C. v. Hötendorf**. Aus meiner Dienstzeit 1906 – 1918. Wien, 1921, Bd. I, S. 513–517; **M. Rauchensteiner**. Op. cit., S. 52.

¹⁵ **H. Meier-Welker**. Strategische Planungen und Vereinbarungen der Mittelmächte für Mehrfrontenkrieg. – Österreichische Militärische Zeitschrift. Wien, 1967 (Sonderheft II), S. 21.

¹⁶ **C. J. Baicojano**. Handelspolitische Bestrebungen Englands zur Erschliessung der Unteren Donau. Leipzig, 1913, S. 33.

¹⁷ **В. Н. Виноградов**. Румыния в годы Первой мировой войны. М., 1962, с. 46; **Ив. Вариклечков**. Цит. съч., с. 39.

¹⁸ **Гр. Преславски**. Спомени и преживелици. Из дневника ми като военен аташе в Петроград през 1914 – 1915 г. С., 1939, с. 198; **R. Greger**. Die russische Flotte im Ersten Weltkrieg. München, 1970, S. 160.

¹⁹ **G. v. Döbrentei**. Op. cit., S. 192.

²⁰ **H. Schmidtke**. Völkerringen um die Donau. Berlin, 1927, S. 57–58; **В. В. Юнкевич, Л. Я. Каприян, В. Н. Михайлов, Ю. А. Боскин**. Дунай и дунайское судоходство. М., 1962, с. 79.

²¹ ЦВА, ф. 1027, оп. 1, а. е. 211, л. 62, 398.

- ²² Österreichisches Kriegsarchiv (ОКА), Operationskanzlei der Marinesektion (OK/MS), X – 13/1 Balkanstaaten, Bulgarien, 1914, Nr. 626, 704.
- ²³ Ibidem, Präsidialkanzlei der Marinesektion (PK/MS), 1914, Nr. 2405, 3380.
- ²⁴ **Н. Корсун**, Балканский фронт мировой войны 1914 – 1918 гг. М., 1939, с. 14, 16–18; **О. Regele**. Op. cit., S. 57.
- ²⁵ **О. Wulff**. Op. cit., S. 13–16.
- ²⁶ Österreich-ungarns letzter Krieg 1914 – 1918. Wien, 1929, Bd. I, S. 125, 178, 186–188; **О. Wulff**. Op. cit., S. 13–16.
- ²⁷ **С. v. Hötendorf**. Op. cit., S. 334–335.
- ²⁸ **П. Г. Фандиков**. Международной правовой режим Дуная. М., 1955, с. 98; **Ю. Я. Писарев**. Сербия и Черногория в Первой мировой войне. М., 1968, 32–34.
- ²⁹ La Commission Européene du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931. Paris, 1931, p. 37.
- ³⁰ В този участък р. Сава е широка до 600 м. Вж. **Ив. Вариклечков**. Цит. съч., 6–8.
- ³¹ **О. Wulff**. Op. cit., S. 17–18; **Н. Корсун**. Цит. съч., 18–22.
- ³² **О. Wulff**. Op. cit., S. 32–33.
- ³³ Вж. по-подробно: **Н. Ников**. Транзитът на австро-германско оръжие за България и Турция в началото на Първата световна война. – В: Българо-германски отношения и връзки. Изследвания и материали. С., 1972. Т. I, с. 167 и сл.
- ³⁴ ОКА, ОК/MS, 1914, Nr. 4171, 4242, 4298.
- ³⁵ Ibidem, Nr. 4509, 5493; вж. също: **Е. Ф. Лундшувейт**. Турция в годы Первой мировой войны. М., 1966, 28–42; **Г. Марков**. Голямата война..., с. 75.
- ³⁶ ОКА, ОК/MS, 1914, Nr. 4283, 4630.
- ³⁷ По време на есенната военна кампания на Балканския фронт австро-унгарският външен министър граф Леополд Берхтолд нарежда на посланик Адам Тарновски в София да насочи чети на ВМРО към Североизточна Сърбия с цел да извършват диверсии срещу руските транспорти по р. Дунав. В издирените документи не е упоменато дали в тази акция има участие ВМРО. Вж. **М. Лалков**. Цит. съч., с. 176.
- ³⁸ ОКА, ОК/MS, 1914, Nr. 5080.
- ³⁹ **С. v. Hötendorf**. Op. cit., S. 697, 757; **О. Wulff**. Op. cit., S. 18–19.
- ⁴⁰ **О. Wulff**. Op. cit., S. 34–40; **Ив. Вариклечков**. Цит. съч., 15–16.
- ⁴¹ **Кр. Манчев**. История на Сърбия. С., 1999, 255–256.
- ⁴² **Е. v. Suhay**. Op. cit., S. 99–100; **G. Pawlik, H. Christ, H. Winkler**. Op. cit., S. 96–103.

- ⁴³ ОКА, ОК/MS, 1914, Nr. 6127.
- ⁴⁴ **Е. И. Рубинштейн**. Крушение Австро-венгерской монархии. М., 1963, с. 63.
- ⁴⁵ **В. Радославов**. България и световната криза. С., 1993, с. 100; **М. Маджаров**. Дипломатическа подготовка на нашите войни. Спомени, частни писма, шифровани телеграми и поверителни доклади. С., 1998, с. 264.
- ⁴⁶ **О. Wulff**. Op. cit., S. 27–29, 45.
- ⁴⁷ **Р. Kemp**. Britische Fahrzeuge auf der Donau 1915 – 1945. – Marine gestern, heute. Wien, 1988, 1. Heft, S. 12; **С. Иванов**. Цит. съч., с. 99.
- ⁴⁸ ОКА, ОК/MS, 1914, Nr. 6653, 6680, 6682.
- ⁴⁹ **Ю. А. Писарев**. Цит. съч., 22, 36–40, 55–56.
- ⁵⁰ **О. Regele**. Op. cit., S. 57.
- ⁵¹ **Н. Корсун**. Цит. съч., 25–26; **О. Wulff**. Op. cit., S. 46–47.
- ⁵² **М. Stürmer**. Das ruhelose Reich. Deutschland 1866 – 1918. – In: Deutsche Geschichte. Berlin. 1994, Bd. IX, S. 374.
- ⁵³ **H. Cardoso**. Die Balkanstrasse im Kriegsjahr 1915. – Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Wien, 1969, S. 292.
- ⁵⁴ **О. Wulff**. Op. cit., S. 48.

АВСТРО-УНГАРСКА ДУНАВСКА ФЛОТИЯ

Име	Година на построяване	Дължина в метри	Широчина в метри	Дълбочина на галереи в метри	Водоземност в тонове	Въоръжение	Мощност на двигателя в к. с.	Максимална скорост в км/ч	Численост на екипажа
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Монитори									
"Марош"	1871	50	8.0	1.1	310	1 бр. – 12 см оръдие 3 бр. – 7 см оръдия 3 картеци	700	14.81	57
"Айфта"	1871	50	8.0	1.1	310	1 бр. – 12 см оръдие 2 бр. – 7 см оръдия 3 картеци	700	14.81	57
"Кьорьош"	1882	54	9.0	1.2	440	2 бр. – 12 см оръдия 2 бр. – 7 см оръдия 3 картеци	1200	18.52	78
"Самсон"	1882	54	9.0	1.2	448	2 бр. – 12 см оръдия 2 бр. – 7 см оръдия 2 картеци	1200	18.52	78
"Бодрог"	1904	56	9.5	1.2	440	2 бр. – 12 см оръдия 1 бр. – 12 см гаубица 1 бр. – 7 см оръдие 3 картеци	1400	24.07	78
"Гемеш"	1904	56	9.5	1.2	440	2 бр. – 12 см оръдия 1 бр. – 12 см гаубица 1 бр. – 4.7 см оръдие 3 картеци	1400	24.07	78
"Елс"	1914	58	10.3	1.3	536	2 бр. – 12 см оръдия 3 бр. – 12 см гаубици 2 бр. – 7 см оръдия 6 картеци	1500	24.07	105
"Ил"	1915	58	10.3	1.3	536	2 бр. – 12 см оръдия 3 бр. – 12 см гаубици 2 бр. – 7 см оръдия 6 картеци	1500	24.07	105

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Патрулни катери									
"В"	1906	28	4.4	0.7	36	2 картеци			
"С"	1907	30	4.3	0.7	39	2 картеци			
"д"	1907	30	4.3	0.7	39	2 картеци			
"г"	1910	30	4.3	0.7	39	2 картеци			
"Щьор"	1908	18.3	2.7	0.4	15	1 картеци			
"Алкс"	1910	18.3	2.7	0.4	15	1 бр. – 3.7 см оръдие			
"Фогаш"	1915	36	4.6	0.8	80	1 бр. – 3.7 см оръдие			
"Сучка"	1916	36	4.6	0.8	60	1 бр. – 3.7 см оръдие			
"Велс"	1915	44	6.0	1.0	133	4 бр. – 7 см оръдия 4 картеци	1100	33.35	40
"Барш"	1916	44	6.0	1.0	133	4 бр. – 7 см оръдия 4 картеци	1100	33.35	40
"Компо"	1916	44	6.0	1.0	133	4 бр. – 7 см оръдия 4 картеци	1100	33.35	40
"Виза"	1916	44	6.0	1.0	133	4 бр. – 7 см оръдия 4 картеци	1100	33.35	40

Бронирани параходи: "Амлон", "Самсон", "Елс", "Уна", "Ваг", "Балтон" – всеки от параходите е въоръжен с 2 бр. – 7 см оръдия, 2 бр. – 4.7 см скорострелни оръдия и по 2 картеци (параходът "Балтон" е въоръжен с 3 картеци).

Моторен якор: "Туш".

Минноски: "Бай", "Башка" – въоръжени са с по 1 бр. – 7 см оръдие и по 1 картеци.

Минночистачи: "Андор", "Хеб", "Аакотман" – въоръжени са с по 3 картеци.

Болнични кораби: "Кучва", "Трайсег", по-късно и "Грихертот Фердинанд".

Е. v. Sulyay. Op. cit., s. 62.

